

BALTIJOS ŠALIŲ ISTORIJS BIBLIOGRAFIJA SENIAU IR DABAR*

PAUL KAEGBEIN

Eichenhainalle 14, D-51427 Bergisch Gladbach,
Deutschland

Pirmosios retrospektyvinės Baltijos šalių istorijos bibliografijos rodyklės pasirodė antrojoje XVIII a. pusėje. Reikia aiškiai apibrėžti pranešimo temą atitinkančių vietovių istorinės raidos sąlygas, turėjusias įtakos būtent tokių regioninių bibliografijos rodyklių atsiradimui. Trys valstybės – Estija, Latvija ir Lietuva, dabar sudarančios Baltijos regioną, tapo politiškai savarankiškos tik pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui. Iki tol šią teritoriją ir joje gyvenusias tautas ilgus amžius valdė ir visokeriopai veikė daugybė užkariautojų – danai, vokiečiai, švedai, lenkai ir rusai. Bendra politinė Baltijos regiono istorija prasideda XVIII a. pabaigoje, kai jis jau visas priklausė Rusijai, o XX a. antrojoje pusėje – Sovietų Sąjungai.

Ši raida atsispindi ir istorijai skirtose bibliografijos rodyklėse. Dabartinių Estijos ir Latvijos valstybių teritorijoje buvusios Rusijos provincijos XIX a. dar ilgai išliko vokiečių kultūros įtakoje, taigi ir pirmosios šio regiono bibliografijos priemonės rengtos vokiečių kalba, o estiškos ir latviškos pasirodė gerokai vėliau. Šimtmečius su Lenkija susijusioje Lietuvoje, viduramžiais buvusioje kur kas didesne už dabartinę valstybę, vyravo lenkų kultūra. Todėl lenkai iki šiol labai aktyviai rengia šio regiono bibliografijos rodykles. Be to, svarbios XX a. antrosios pusės sovietinės Baltijos regiono literatūros rodyklės ir švedų bei danų teminės Baltijos regiono rodyklės, ypač skirtos viduramžiams ir ankstyviesiems naujesiems laikams.

Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje parengtose istorijos bibliografijos priemonėse gausiau atspindima šių šalių archeologija, priešistorė ir senieji laikai, kol jos dar buvo nepavaldžios minėtoms viduramžių ir naujųjų laikų valstybėms. Be to, patys estai, latviai ir lietuviai XIX–XX a. bibliografijose daug dėmesio skiria įvairiuose žemynuose pasisklidusių baltų išeivių istorijai.

Lietuvai taikytas kunigo ir rašytojo Mikalojaus Daukšos (tarp 1527 ir 1538–1613) posakis, kad tautos tapatumą ir savarankiškumą išreiškia trys požymiai: teritorija,

* Pranešimas, skaitytas konferencijoje „Erfahrungen und Perspektiven der bibliographischen Arbeit für Ostmitteleuropa“ („Bibliografinio darbo Vidurio ir Rytų Europoje patirtis ir perspektyvos“), vykusioje Marburgo (Vokietija) Herderio institute 2003 m. kovo 14 d.

papročiai ir kalba [10], taip pat tinka Estijai ir Latvijai. Čia iki XIX a. antrosios pusės oficiali valstybinė kalba buvo vokiečių, vėliau šią funkciją perėmė rusų kalba. Lietuvoje XIII–XVII a. oficiali valstybinė kalba buvo senoji baltarusių, XVIII ir XIX a. – lenkų ir rusų. Tik susikūrus trims nepriklausomoms valstybėms, valstybinėmis tapo estų, latvių ir lietuvių kalbos. Ši kalbų įvairovė atspindi ir Baltijos regiono istorijos bibliografijos priemonėse. Dėl to iškyla asmenvardžių rašybos problema [13].

Ankstesnę Estijos ir Latvijos, tiksliau, viduramžių Livonijos, bibliografijos leidinių raidą apžvelgiau „Bibliotheca Estoniae historica“ („Estijos istorijos bibliografijos“) 1987 metų leidimo įvade [14]. Vėlesni svarstymai papildė ir aktualizuoja tuometinį straipsnį, kartu atsako į keletą klausimų, kilusių rengiant šį veikalą.

Formos prasme istorijos ir kraštotyros bibliografijos skirstomos į retrospektyvines, dažniausiai monografines, ir einamąsias. Istorikai senesnių pirmųjų pranašumas tas, kad jos apima ilgą laiką skelbtą medžiagą tam tikru klausimu, taigi vartotojui pateikiama išsami ji dominančios temos apžvalga. Bet išleista ji iškart tampa nebeaktuali.

Neseniai išleistos šios retrospektyvinės bibliografijos rodyklės: Henryko Baranowskio sudaryta dviejų tomų „Bibliografia Wilna“ („Vilniaus bibliografija“) [4], kurioje užregistruota per 11 000 aprašų, ir daugiau kaip 17 000 aprašų turinti Adolfo Tautavičiaus „Lietuvos archeologijos bibliografija“ [17]. H. Baranowskis medžiagą grupuoja pagal smulkia dalykinę sistemą, pirmąjį tomą skirdamas Universitetui, o antrąjį – miestui, ir prideda asmenvardžių bei antraščių rodykles. A. Tautavičius laikosi chronologinio principo: kiekvienų metų viduje abėcėlės tvarka pirmiausia aprašo darbus lotyniškais rašmenimis, po jų – raštus kirilica rusų abėcėlės tvarka. Metų gale išskiria personalijų ir kasinėjimo vietų poskyrius. Šios „Lietuvos archeologijos bibliografijos“ autorius – vienas žymiausių Lietuvos archeologų. Minint jo gimimo 75-ąsias metines rašoma, kad jis dar studijų metais *Istorijos instituto direktoriaus prof. P. Pakarklio paragintas pradeda rinkti etnografijos ir archeologijos bibliografiją* [19, 5]. Taigi mokslininkas, tapęs neginčijamu Lietuvos archeologijos autoritetu, dirbdamas šį darbą rėmėsi detalėmis aprašomo dalyko žiniomis, kurios yra ir kitų jo tyrinėjimų pagrindas. Šis bibliografijos darbas – *tai epochinis veikalas... Jeigu A. Tautavičius nebūtų daugiau nieko archeologijos mokslui padaręs, jo vardas į šio mokslo istoriją vien dėl šios knygos būtų įrašytas aukso raidėmis* [19, 6]. Tai puikus pavyzdys, įrodantis bibliografinio darbo svarbą konkrečiam mokslui.

Lietuvos einamosios bibliografijos padėtis geresnė negu Estijos ir Latvijos. Nuo 1968 m. žurnale „Zapiski Historyczne“ skelbiamoje H. Baranowskio, vėliau Urszulos Zaborskos rengiamoje literatūros rodyklėje [5] Lietuva užima svarbią vietą greta kitų regiono šalių.

Neseniai pradėtos leisti dar dvi skirtingai sudarytos bibliografijos rodyklės. Pirmoji – Tamaros Bairašauskaitės parengta „Bibliografia litewska“ („Lietuvos bibliografija“) [2]. Iki šiol išleistos trys dalys, apimančios 1991–1994, 1995–1997 ir 1998–1999 me-

tus. Šiame leidinyje registruojama bendros Lietuvos istorijos, literatūros, meno ir Bažnyčios istorijos, kalbotyros medžiaga, o pastaruoju metu dar pridėtas politikos ir tautinių klausimų skyrius. Kasmet skelbiama nuo 100 iki 400 aprašų, ir jų vis daugėja. Vertingos aprašus papildančios anotacijos. Gaila, kad nėra jokių rodyklių, nes tai sunkina paiešką.

Kita einamoji bibliografijos rodyklė – tai kasmetinė „Lietuvos istorijos bibliografija“ [18]. Ją rengia Irena Tumelytė. Jau išleisti 1996 metų (1598 aprašai) ir 1997 metų (2106 aprašai) tomai. Juose medžiaga skirstoma pasirinkus gerą sisteminį planą, grupuojant pagal konkrečius dalykus. Paiešką lengvina mišri asmenvardžių ir autorių rodyklė lotynų abėcėle ir kirilica bei vietovardžių rodyklė. Literatūros rodyklė baigiamą aprašytų periodinių leidinių sąrašą su aprašų numeriais. Rinkinių straipsniai šioje rodyklėje aprašomi kartu, o prie konkretaus dalyko yra tik nuoroda į bendrą aprašą. Šis visame regione paplitęs būdas naudojamas ir leidinyje „Bibliografia litewska“. Didžiausias jo trūkumas, kad kartu aprašomi straipsniai negali būti anotuojami atskirai. Šis einamosios bibliografijos leidinio pavyzdys įrodo, kad neįmanoma iškart surinkti absoliučiai visos metų medžiagos: 1997 metų tomo pratarmėje aiškiai nurodoma, kad 205 aprašai iš 2106, taigi beveik 10 procentų, yra 1996 metų papildymai.

Iš leidinio „Bibliografia litewska“ „Tautinių klausimų“ skyriaus aiškėja, kad Baltijos regione šaknis įleido daugybė įvairių tautybių atstovų. Peržvelgę atitinkamą Marburge išleistos „Baltische Bibliographie“ („Baltijos šalių bibliografijos“) [12] skyrių, irgi matome čia patekusių publikacijų įvairovę. 1997 m. Stokholme išleistoje Stigo Appelgrenso sudarytoje bibliografijoje [1] yra 2400 aprašų apie vadinamuosius Estijos švedus. Atskiros rodyklės skiriamos ir Baltijos regione gyvenantiems rusams. 1998 m. Olgos Figurnovos sudarytame bibliografijos leidinyje [21] užregistruota 814 savarankiškų 1918–1940 m. išėjusių rusų spaudos Estijoje leidinių. Tai yra 1990–1991 m. Juriiaus Abyzovo paskelbtos keturių tomų rusiškų publikacijų Latvijoje 1917–1944 m. rodyklės [20] atitikmuo.

Baltijos valstybių spauda atspindi laipsnišką šių vietovių tautinio tapatumo raidą nuo XIX amžiaus. Tai aiškiai matoma bibliografijos leidiniuose. Apskritai nacionalinės bibliografijos rodyklėse, į kurias privaloma įtraukti visus leidinius, iš esmės skiriasi nuo istorijos bibliografijos rodyklių, kuriose registruojama tik konkrečiai atrinkta istorijos medžiaga. Vis dėlto būna atvejų, kai nacionalinės bibliografijos darbai gali būti panaudoti istorijos bibliografijos tikslams. Čia minėtini du Baltijos regiono pavyzdžiai, kuriuose užregistruota visa jame leista arba su juo susijusi spauda.

Ilgai rengtos ir 1990 m. pradėtos leisti Estijos retrospektyvinės nacionalinės bibliografijos rodyklės penktoji dalis yra 1993 m. išspausdinta Endelio Annuso redaguota „Eestis ilmunud saksa-, vene- ja muukelne perioodika 1675–1940“ („Estijos periodinė spauda vokiečių, rusų ir kitomis kalbomis 1675–1940 m.“) [11]. Iš 673 kruopščiai atskleidžiant turinį aprašytų leidinių 248, t. y. apie 37 procentai, yra rusiški, dauguma

kitų – vokiški. Interpretuojant šį faktą svarbi minimoje bibliografijos priemonėje esanti chronologinė rodyklė: paaiškėjo, kad rusiški laikraščiai ir žurnalai, išskyrus kelis epizodinius 1816 ir 1832–1834 metų leidinius, nenutrūkstamai leisti nuo 1852 metų, o tai tik patvirtina ankstesnį teiginį apie kalbų įtaką Baltijos regione. Nemažiau svarbus ir tarpukario Estijoje pasirodžiusių Rusijos emigrantų leidinių sąrašas.

Dar vienas pavyzdys iš lietuvių spaudos: 1991–1994 metais išleistos Juliaus Tamošiūno sudarytos 1832–1982 ir 1983–1993 metų lietuviškų periodinių leidinių rodyklės [16] pirmajame tome yra 3289, o antrajame – 1932 aprašai, iš kurių 831 yra pirmojo tomo papildymai. Lietuvių spaudos istorijai šis leidinys svarbus dviem požiūriais: pirma, surinkta visa užsienyje leista XIX a. antrosios pusės, kai Lietuvoje buvo draudžiama lietuviška spauda, periodika; antra, aprašyta išeivijos lietuvių spauda, suskirstyta pagal leidimo vietą.

Pabaigoje keletas pastabų apie esamą padėtį. Į visuotinai pripažintas tarptautines tikslųjų ir taikomųjų mokslų bibliografijos rodykles siekiama įtraukti ir tos srities atskirų vietovių raštus, pasitelkiant vietos kalbą mokančius ekspertus, kad būtų galima kuo greičiau aprašyti naujausius leidinius. Geras sėkmingo darbo pavyzdys – kelerius metus trunkantis Marburge įsikūrusio Herderio instituto bendradarbiavimas su Lenkijos, Čekijos ir Slovakijos institucijomis, rengiant Vidurio ir Rytų Europos istorijos bibliografijos duomenų bazę internete [15] ir kartu leidžiant regioninius šių kraštų istorijos ir kraštotyros bibliografijos leidinius [6; 7; 8; 9]. Jau pasiekta išpūdingų rezultatų, o detalės nuolat tikslinamos.

Artimiausi einamosios Baltijos šalių istorijos bibliografijos [3] uždaviniai – įvesti jau turimus aprašus į minėtą duomenų bazę, o vėliau bendradarbiauti su trijų Baltijos valstybių specialistais. Jau leidžiama „Lietuvos istorijos bibliografija“ galėtų būti geras pagrindas bendradarbiauti ir kartu paskata suaktyvinti šią veiklą Estijoje ir Latvijoje.

Iš vokiečių k. vertė Irena Tumelytė

Įteikta 2003 m. gegužės mėn.

NUORODOS

1. APPELGREN, Stig. *Estlands svenskar och svenskbygd. Bibliografi*. Uppsala; Stockholm, 1997. 125 p.
2. BAIRAŠAUSKAITĖ, Tamara. *Bibliografija litewska. 1991–1994; 1995–1997; 1998–1999*. Warszawa; Wilno; Mińsk; Lwów; Moskwa, 1997–2000. 83; 111; 134 p.
3. *Baltische Bibliographie. Schrifttum über Estland, Lettland, Litauen*. 1994; 1995; 1996; 1997; 1998; 1999. Marburg, 1995–2002, XV, 220; XVI, 296; XVIII, 354; XVII, 316; XVII, 306; XVIII, 364 p.

4. BARANOWSKI, Henryk. *Bibliografia Wilna*. T. 1: *Uniwersytet Wileński. 1579-1939*; T. 2: *Miasto*. Toruń, 1996–2000. XV, 331; XV, 505 p.
5. Bibliografia historii Pomorza Wschodniego i Zachodniego oraz krajów regionu Bałtyku za rok... Sudaryt. Henryk BARANOWSKI (iki 1992), Urszula ZABORSKA (nuo 1992), *Zapiski Historyczne*, 1968–2002.
6. *Bibliographie der Geschichte von Ost- und Westpreussen*. 1994; 1995; 1996. Marburg, 1996–2002, XVII, 106; XLIX, 220; XLIX, 315 p.
7. *Bibliographie zur Geschichte der böhmischen Länder und der Slowakei*. 1995. Marburg, 2002, LX, 601 p.
8. *Bibliographie zur Geschichte Pommerns*. 1994–1996. Marburg, 2002, LII, 294 p.
9. *Bibliographie zur Geschichte Schlesiens*. 1994; 1995; 1996. Wrocław; Marburg, 1997–2002, XLI, 224; L, 340; LVII, 366 p.
10. DAUKŠA, Mikalojus. *Postilla catholica*. Vilnius, 1599. Plg. ULČINAITĖ, Eugenija. Lithuanian national identity and statchood in the Latin literature of the sixteenth-seventeenth centuries. Iš *Mare Balticum – mare nostrum*. Helsinki, 1994, p. 126–138.
11. *Eestis ilmunud saksa-, vene- ja muukelne perioodika 1675-1940*. Toim. E. ANNUS. Tallinn, 1993. 477 p. Plg. recenzijā: FERNENGEL, Birgit. *Bibliothek*, 1997, [nr.] 21, p. 258-259.
12. KAEGBEIN, Paul. *Baltische Bibliographie. Schrifttum über Estland, Lettland, Litauen*. 1999. *Mit Nachträgen*. Marburg, 2002, p. 33–41.
13. KAEGBEIN, Paul. *Die Baltische Bibliographie*. Iš *Bibliographien zur Geschichte Ostmitteleuropas*. Marburg, 1997, p. 27–32.
14. KAEGBEIN, Paul. *Zur Einführung*. Iš BLUMFELDT, Evald; LOONE, Nigolas. *Bibliotheca Estoniae historica 1877–1917*. Köln; Wien, 1987, p. V*–X*. Plg. KAEGBEIN, Paul. Balti ajaloo bibliograafiast. *Keel ja kirjundus*, 1990, [nr.] 33, p. 40–43.
15. *Literaturdatenbank Geschichte Ostmitteleuropas*. Priciga per internetā: http://www.uni-marburg.de/herder-institut/grundlagen/bibliographien/lit_db.html. Plg. Norberto Kerskeno planā: KERSKEN, Norbert. *Perspektiven einer Verbund-Literaturdatenbank zur Geschichte Ostmitteleuropas*. Iš *Bibliographien zur Geschichte Ostmitteleuropas*. Marburg, 1997, p. 85–95.
16. TAMOŠIŪNAS, Julius. *Lietuviškų periodinių leidinių bibliografija. 1832–1982; 1983–1993*. Kaunas, 1991–1994. XXXIX, 941, 545 p.
17. TAUTAVIČIUS, Adolfas. *Lietuvos archeologijos bibliografija. 1782–1998*. Vilnius, 2000. 766 p.
18. TUMELYTĖ, Irena. *Lietuvos istorijos bibliografija. 1996; 1997*. Vilnius, 2000–2002. 162, 221 p.
19. URBANAVIČIUS, Vytautas. *Norėčiau jį vadinti savo mokytoju*. Iš *Iš baltų kultūros istorijos*. Vilnius, 2000, p. 5–8.
20. АБЫЗОВ, Юрий. *Русское печатное слово в Латвии 1917–1944 гг. Био-библиографический справочник*. Ч. 1–4, Stanford, CA, 1990–1991. 424; 418; 434; 437 p. Papildymai ir pataisymai, žr.: АБЫЗОВ Ю. Русское печатное слово в Латвии. *Балтийский архив*. Tallinn, 1996, t. 2, p. 140–144.
21. ФИГУРНОВА, Ольга. *Русская печать в Эстонии 1918–1940. Био-библиографические и справочные материалы к изучению культурной жизни русской эмиграции*. Москва, 1998. 462 p.

THE PAST AND THE PRESENT OF THE BIBLIOGRAPHY OF HISTORY IN THE BALTIC COUNTRIES

PAUL KAEGBEIN

Abstract

In the article based on the paper presented at the Conference "Erfahrungen und Perspektiven der bibliographischen Arbeit für Ostmitteleuropa" (The experience and perspectives of the bibliographic work in the East Central Europe) in the Herder Institute (Marburg, Germany), 14 March, 2003, the author reviews the state-of-art of the bibliography of history in Estonia, Latvia, and Lithuania. In a short overview of the state history, the attention is paid to a late statchood of the countries in this region and the earlier dependence to different states. Till the end of 18th century, Estonia and Latvia were under the political influence of Germany, Lithuania – of Poland. The cultural influence was significant during later periods.

Further the author analyses regional bibliographies compiled in the Baltic states and other countries published after 1990 that he knows. He divides those into current and retrospective publications. The author covers the bibliographies of regional and Lithuanian history as well as general bibliographies of Estonian and Latvian publications in foreign languages and also a bibliography of Lithuanian periodicals.

Herder Institute in Marburg co-operates with Polish, Czech and Slovakian bibliographers and creates a bibliographic database of the history of the Central East Europe in the Internet. The creators also plan to include the bibliographic data on the history of the Baltic States.